

Nacionalni inštitut
za javno zdravje

DÓBER TEK
Slovenija

Zdravo uživaj & več gibaj.

TRADICIONALNI SLOVENSKI ZAJTRK

**Izvajanje nacionalnega
projekta 2017**

TRADICIONALNI SLOVENSKI ZAJTRK: IZVAJANJE NACIONALNEGA PROJEKTA 2017

Avtorja: mag. Simona Mušič, doc. dr. Matej Gregorič

Urejanje: Andreja Frič

Pri zasnovi evalvacije so sodelovali člani medresorske delovne skupine pri Ministrstvu za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano.

Zahvala gre vsem vrtcem in šolam, ki so s svojim sodelovanjem v anketi pomembno pripomogli k nastanku te publikacije.

Izdajatelj: Nacionalni Inštitut za javno zdravje, Trubarjeva 2, Ljubljana

Kraj in leto izida: Ljubljana, 2018

Elektronski vir.

Spletni naslov: <http://www.nijz.si/>

Evalvacijo izvajanja projekta »Tradicionalni slovenski zajtrk 2017« je finančno omogočilo Ministrstvo za zdravje.

Zaščita dokumenta

© 2018 NIJZ

Vse pravice pridržane. Reprodukcijska po delih ali v celoti na kakršenkoli način in v kateremkoli mediju ni dovoljena brez pisnega dovoljenja avtorjev. Kršitve se sankcionirajo v skladu z avtorsko, pravno in kazensko zakonodajo.

Gradivo ni lektorirano.

KAZALO

POVZETEK	5
1. UVOD	7
1.1 Opis projekta	8
1.2 Vrednotenje projekta	9
2. METODE DE LA IN OPIS VZORCA	11
2.1 Vzorec.....	11
3. REZULTATI.....	13
3.1 Način izvedbe projekta na nivoju zavodov.....	13
3.1.1 Živila, potrebna za izvedbo zajtrka	13
3.1.2 Časovni termin izvedbe zajtrka.....	14
3.2 Namen in operativni cilji izvedbe projekta ter spremljevalne aktivnosti.....	15
3.2.1 Zastavljeni in realizirani operativni cilji	15
3.2.2 Spremljevalne aktivnosti projekta	16
3.2.3 Medpredmetno povezovanje vsebin projekta	17
3.3 Sodelovanje z deležniki in dobavitelji v okviru projekta	18
3.4 Učinkovitost in uspešnost projekta	19
3.4.1 Izvedba vsebin projekta med šolskim letom	19
3.4.2 Vidik odpadne hrane ob izvedbi projekta.....	19
3.4.3 Doprinos projekta na nivoju vključenih otrok/učencev, učiteljev/vzgojiteljev, staršev in vodstva	21
3.4.4 Uporabna vrednost plakata ob izvedbi projekta	22
3.5 Priporočila in pobude zavodov glede izvedbe projekta v prihodnje.....	24
4. ZAKLJUČEK	25
5. VIRI.....	28

»Po končanem dnevu vidiš nasmejane otroke in ko se ustavljamo ob učilnici, kjer zelo prijetno diši, ko učenci svoje kruhke in pekovsko pecivo z veseljem odnašajo domov...sem vesela, ker vem, da opravljam pomembno poslanstvo. Letos sem kolege na nižji stopnji prosila, da hlebec kruha iz krušne peči razrežejo, da bodo učenci videli kako zgleda kruh, ki je pečen v krušni peči.... vesela sem, da lahko sodelujem pri tem projektu in se zahvaljujem vsem, ki mi ta dan pridejo pomagat na našo šolo».

učiteljica

POVZETEK

Tradicionalni slovenski zajtrk je v šolskem letu 2017/18 že sedmič po vrsti potekal v petek, 17. novembra 2017. Prav tako se je na ta dan že šesto leto zapored obeleževal tudi dan slovenske hrane, s katerim se želi poudariti pomen zagotavljanja hrane iz lokalnega okolja.

Projekt Tradicionalni slovenski zajtrk se že od začetka izvaja po slovenskih šolah in vrtcih, udeležili pa se je na pobudo Čebelarke zveze Slovenije, ki je v letu 2006 pričela s projektom »En dan za zajtrk med slovenskih čebelarjev v slovenskih vrtcih«.

Nacionalni inštitut za javno zdravje je kot pooblaščen evalvator projekta Tradicionalni slovenski zajtrk izvedel vrednotenje izvajanja le-tega tudi v letu 2017. Vrednotenje je bilo prek spletne ankete opravljeno kot notranje naknadno ovrednotenje procesov, izdelkov in v omejenem obsegu tudi širših vplivov. Z evalvacijo projekta smo želeli ugotoviti, kako učinkovit in uspešen je bil izveden projekt in ali je v določenih segmentih dosegel želene učinke.

Analiza ankete je podala nekaj ključnih ugotovitev in sicer:

- večina sodelujočih šol in vrtcev, ki so izpolnili evalvacijski vprašalnik, je projekt ocenila kot zelo uspešen oz. uspešen;
- z vidika vključitve ciljne populacije ocenjujemo projekt kot učinkovit, saj projekt izvaja večina vzgojno-izobraževalnih zavodov, poleg tega v projektu na dan izvedbe aktivno sodeluje večina otrok in večina zaposlenih v vrtcih in osnovnih šolah;
- uspešnost projekta se kaže tudi v izboljšani pestrosti metod in pristopov ter načrtovanih spremljevalnih aktivnostih, ki podpirajo temeljne cilje projekta; vsebinam projekta se namenja več pozornosti vse šolsko leto, vsebine projekta so tudi del medpredmetnih povezav v osnovni šoli;
- projekt Tradicionalni slovenski zajtrk ocenjujemo z okoljskega vidika kot uspešnega, saj je večina vzgojno-izobraževalnih zavodov navajala, da je v zvezi z izvedbo zajtrka nastala zanemarljiva količina odpadne hrane;
- projekt lahko ocenimo za uspešnega z vidika izboljšane sodelovanja z lokalnimi ponudniki hrane in z vzpostavljanjem mreže zunanjih strokovnih sodelavcev (kot npr. z lokalnimi predelovalci hrane, lokalnimi strokovnjaki posameznih področij, zdravstvenimi delavci, s kmetijsko-svetovalno službo), vzpostavilo pa se je tudi sodelovanje z lokalno skupnostjo, živilsko industrijo, društvi in mediji;
- projekt se ni izkazal le kot uspešen povezovalni mehanizem na nivoju državnih institucij in resorjev, temveč tudi na nivoju osnovnih šol in vrtcev, ki se s pomočjo projekta med seboj povezujejo in združujejo svoje aktivnosti ter tako prenašajo primere svojih praks in hkrati krepijo socialno mrežo med zaposlenimi in otroci;
- projekt še vedno ocenjujemo za nekoliko manj uspešen na nivoju aktivne vključitve staršev in lokalne skupnosti;

- projekt lahko ocenimo za nekoliko manj uspešen z vidika ne vključevanja srednjih šol ter na nivoju procesa zaradi še vedno prezahtevnih administrativno-finančnih postopkov in omejitev pri izboru živil za zajtrk.

1. UVOD

Privzganjanje zdravih prehranskih navad je najbolj učinkovito zgodaj v otroštvu, ko otroci v največji meri sprejemajo vrednote svoje družine. Pri spodbujanju uživanja zajtrka ima ključno vlogo družina, zelo pomembno vlogo pa imajo tudi šole in vrtci, ki naj bi spodbujali redno uživanje zajtrka. Šolsko in vrtčevsko okolje je namreč prostor, kjer otroci preživijo pomemben del dneva večino dni v tednu, zato je prav, da jim omogočamo dostopnost do ustreznih informacij o zdravem prehranjevanju in omogočamo zdrave izbire. Poleg tega imamo v Sloveniji uzakonjen in s strokovnimi smernicami podprt organiziran sistem šolske in vrtčevske prehrane, v okviru katerega so otrokom na voljo tudi do štirje obroki na dan.

Uravnoteženo prehranjevanje v obdobju odraščanja je pomembno, ker omogoča optimalno zdravje, rast in intelektualni razvoj, hkrati pa preprečuje nastanek zdravstvenih težav in z njimi v otroštvu ali odrasli dobi povezanih bolezni. Še zlasti pomemben je uravnotežen zajtrk, ki oskrbi organizem s potrebnimi hranili in energijo, ki so potrebni za učinkovito šolsko delo ter dobro razpoloženje. Poleg tega se z navado rednega zajtrkovanja zmanjša tveganje pomanjkanja nekaterih pomembnih hranil v prehrani, zmanjša pa se tudi tveganje za razvoj debelosti. Nezdreme prehranjevalne navade, zlasti neprimerna izbira živil, in neredna prehrana, lahko pomembno vplivajo na slabše počutje in vplivajo na zmanjšano odpornost organizma in hkrati predstavljajo dejavnik tveganja za številne bolezni.

Raziskave prehranjevalnih navad otrok in mladostnikov v Sloveniji v zadnjih letih kažejo, da se otroci in mladostniki v Sloveniji večinoma prehranjujejo neredno, najpogosteje izpuščajo zajtrk in izbirajo pretežno nezdravo hrano. Otroke in mladostnike s prehranskega vidika uvrščamo med ranljivejšo populacijo, zato jim je treba omogočiti, da uživajo dnevno vse priporočene obroke, ki naj bodo v čim večji meri sestavljeni iz priporočenih in kakovostnih živil, obenem pa jih je treba ozaveščati o pomenu zdravega prehranjevanja in jih spodbujati pri oblikovanju zdravih prehranjevalnih navad. Ena od pomembnih študij, ki spremlja z zdravjem povezano vedenje v šolskem obdobju med mladostniki v Sloveniji (HBSC, 2002-2014) prvič po letu 2010 kaže na zmanjšanje deleža čezmerno hranjenih in debelih mladostnikov (11- in 15- letnikov), čeprav je ta delež (17,1 % mladostnikov v letu 2014) še vedno visok. Prav tako se je zvišal delež mladostnikov, ki med tednom redno zajtrkujejo (iz 39,4 % v letu 2002 na 45,1 % v letu 2014) ter delež mlajših mladostnikov, predvsem fantov, ki redno uživajo sadje in zelenjavo.

Pri spodbujanju k zdravim prehranskim navadam ne smemo pozabiti na ozaveščanje o pomenu pridelave in predelave hrane v lokalnem okolju. Zadostna lokalna pridelava, predelava in poraba hrane ob nizki stopnji samooskrbe s kmetijskimi pridelki in proizvodi v Republiki Sloveniji, je med drugim pomembna tudi zaradi izboljšanja zdravja prebivalstva kot posledica uživanja (s stališča prehranske vrednosti) kakovostnejše hrane (višja vsebnost vitaminov in posledično višja hranilna vrednost) in trajnejšega zagotavljanja virov živil ter posledično manjše možnosti primanjkljaja s strani določenih hranilnih snovi v prehrani.

Resolucija o nacionalnem programu o prehrani in telesni dejavnosti za zdravje 2015–2025 (http://www.mz.gov.si/si/delovna_podrocja_in_prioritete/javno_zdravje/resolucija/) navaja, da zaradi obilice nezdrave, a cenovno dostopne ponudbe živil in sloga življenja (telesna nedejavnost oziroma sedeč življenjski slog), v Sloveniji in drugih evropskih državah narašča debelost med otroki, mladostniki in odraslimi. Med otroki se pojavlja sladkorna bolezen tipa 2, upada pa gibalna zmogljivost.

1.1 Opis projekta

Projekt Tradicionalni slovenski zajtrk je bil v letu 2017 izveden že sedmo leto zapored in je osrednji dogodek dneva slovenske hrane, ki od leta 2012 poteka vsak tretji petek v novembru in se izvaja v slovenskih vrtcih in osnovnih šolah, osnovnih šolah s prilagojenim programom ter zavodih za vzgojo in izobraževanje otrok in mladostnikov s posebnimi potrebami (v nadaljevanju VIZ). V Sloveniji so že pred uvedbo projekta Tradicionalni slovenski zajtrk potekale nekatere aktivnosti, ki so spodbujale zdrav način prehranjevanja. Ena od najzaslužnejših, da se je razvil nacionalni projekt Tradicionalni slovenski zajtrk je Čebelarstva zveza Slovenije, ki je od leta 2006 do 2011 izvajala izobraževalno akcijo »En dan za zajtrk med slovenskih čebelarjev v slovenskih vrtcih«. Akcija je bila namenjena predvsem izobraževanju in ozaveščanju otrok o pomenu čebel in čebeljih pridelkov za zdravje ljudi in dobrobit okolja.

Namen projekta je izobraževati, obveščati in ozaveščati otroke in mladostnike ter posredno tudi širšo javnost o pomenu zajtrka v okviru prehranjevalnih navad, pomenu in prednostih lokalno pridelanih živil slovenskega izvora, pomenu kmetijske dejavnosti za okolje in pomenu čebelarstva za kmetijsko pridelavo, gospodarske dejavnosti in širše okolje.

Poleg osrednjega namena se želi preko projekta Tradicionalni slovenski zajtrk poudariti tudi uživanje kakovostne doma pridelane hrane, vlogo kmeta kot pridelovalca hrane in pomen čebele (ki je tesno povezana s kmetijstvom in pridelavo hrane). Posredno sta cilja projekta še: tesneje povezati pomembne resorje in inštitucije pri skupnih aktivnostih ter zainteresirati ponudnike lokalno pridelane/predelane hrane ter vrtce in osnovne šole, da bi se med njimi vzpostavile kratke verige (s čim manj vmesnimi posredniki).

Dolgoročno se želi z omenjenim projektom vplivati na izboljšanje prehranjevalnih navad, s poudarkom na rednem uživanju zajtrka, pogostejšem vključevanju lokalno pridelane hrane ter večjem vključevanju vzgojno-izobraževalnih vsebin v kurikulum, predvsem tistih, ki poudarjajo pomen kmetijstva in čebelarstva, pravilne in zdrave prehrane, živilske industrije, telesne dejavnosti za zdravje ter ohranjanje čistega okolja.

Skrbno ravnanje z odpadki in lokalno trajnostna oskrba prispevata k ohranjanju narave in gospodarnemu ravnanju z naravnimi viri in okoljem. Smiselno je vzpodbujati lokalno okolje, da se samooskrbuje, se skrajšujejo transportne poti živil in se s tem povečuje kvaliteta življenja vseh, vključenih v ta proces.

Ker ima projekt Tradicionalni slovenski zajtrk precej široko zastavljene cilje, je pomembno tesno medresorsko sodelovanje, ki je v tem projektu zgledno urejeno, prav tako glede števila sodelujočih institucij, saj se projektu v povprečju pridruži vsaj en nov partner letno. Vsak od partnerjev ima glede na svoje pristojnosti, zmožnosti in obseg delovanja v projektu aktivno vlogo.

Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, ki koordinira projekt, vsako leto z Uredbo opredeli živila, ki so del projekta TSZ. V Uradnem listu Republike Slovenije je bila 25. 9. 2017 objavljena Odredba o izvedbi projekta Tradicionalni slovenski zajtrk 2017 (<https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2017-01-2432/odredba-o-izvedbi-projekta-tradicionalni-slovenski-zajtrk-2017>).

Že od same priprave strokovnih podlag za izvedbo projekta Tradicionalni slovenski zajtrk kot osrednji dogodek ostaja ponudba že uveljavljenega zajtrka, ki je sestavljen iz kruha, mleka, masla, medu in jabolka. V letošnjem letu je bila zaradi hude pozebe pri nabavi jabolk slovenskega izvora sodelujočim VIZ-om dana možnost, da so (v primeru težav pri nabavi jabolk), lahko le-ta nadomestili s katerokoli drugo vrsto

slovenskega sadja. V primeru naročanja jabolk pa je bil na spletni strani http://tradicionalni-zajtrk.si/tsz_2017/ objavljen seznam ponudnikov jabolk.

Sredstva, ki so bila zagotovljena s strani Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, so VIZ-om omogočila nakup dodatnega obroka, to je zajtrka, ki je moral biti sestavljen iz vseh navedenih živil.

VIZ-i so morali pridobiti izjave pridelovalcev/predelovalcev/dobaviteljev o poreklu dobavljenih živil, ki so bili priloga Zahtevka za povračilo stroškov.

Strokovni delavci VIZ-ov poleg priprave in ponudbe zajtrka izvedejo spremljajoče oz. podporne dejavnosti (povabilo čebelarja in /ali, lokalnih kmetov v VIZ, izvedba dnevov dejavnosti, kulturnega programa, izdelava plakatov, tematske učne ure, povezovanje z ostalimi projekti kot je Šolska shema, Eko šola, ipd.), kar je tudi največja dodana vrednost projekta.

1.2 Vrednotenje projekta

Vrednotenje projekta Tradicionalni slovenski zajtrk (v nadaljevanju TSZ) poteka sistematično že od leta 2011. Do zdaj so bila opravljene evalvacije projekta v letu 2011, 2012, 2014, 2015 in 2017. Vse evalvacije so zbrane v javno dostopnih poročilih na spletni strani <http://www.nijz.si/sl/tradicionalni-slovenski-zajtrk-izvajanje-nacionalnega-projekta>.

Po izvedbi projekta TSZ v letu 2017 smo želeli ugotoviti ali so VIZ-i dosegli pričakovane rezultate, kako podporne so bile posamezne inštitucije/organizacije ter kakšen napredek je bil zaznan na nivoju otrok. Zanimalo nas je tudi, ali so otroci dobili dovolj podpore od oseb v okoljih, kjer preživijo večino časa, torej pri starših, učiteljih in vzgojiteljih. Od odgovornih za izvedbo projekta v VIZ-ih smo želeli tudi izvedeti, kako so ocenili uspešnost projekta ter kakšni so njihovi predlogi oz. priporočila za nadaljevanje projekta.

Pričujoče vrednotenje izvajanja projekta TSZ je namenjeno naknadnemu notranjemu vrednotenju projekta v VIZ-ih, ki se izvaja s strani medresorske in medinstitucionalne delovne skupine, imenovane pri Ministrstvu za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano. Vrednotenje projekta se izvaja po izvedbi projekta TSZ. Usmerjeno je v pregled dela izdelkov ter v omejenem obsegu tudi vplivov glede na zastavljene cilje in naloge. Ugotovitve vrednotenja so namenjene pripravi priporočil za izboljšano izvajanje projekta TSZ v bodoče.

Glede na dosedanje izvajanje projekta TSZ v VIZ-ih okolju želimo z notranjim vrednotenjem ugotoviti oziroma oceniti:

- uspešnost in način delovanja projekta na nivoju omenjenih VIZ-ov, ki so bili v projekt vključeni,
- učinkovitost in doseganje ciljev projekta na nivoju vrtčevskih in osnovnošolskih otrok,
- uspešnost projekta na nivoju vseh vpletenih sektorjev, inštitucij in drugih organizacij,
- načine izvedbe projekta v VIZ-ih, kjer so izvedli projekt, kakšne spremljevalne aktivnosti so ob tem izvedli ter morebitne težave, ki so jih ob tem zaznali,
- kako podporne so pri izvedbi projekta TSZ bile posamezne sodelujoče inštitucije/organizacije,

- uspešnost nujenja podpore otrokom in mladostnikom pri doseganju ciljev projekta TSS in dosežen napredek na nivoju otrok, sodelujočih v projektu.

2. METODE DE LA IN OPIS VZORCA

Na Nacionalnem inštitutu za javno zdravje (v nadaljevanju NIJZ) smo po izvedbi projekta TSZ izvedli evalvacijsko anketo, s katero smo želeli ovrednotiti izvedbo projekta TSZ v VIZ-ih ter pridobiti mnenja in težave, s katerimi se le -ti srečujejo. Anketna vprašanja so bila kvantitativna, zaprtega tipa, v posameznih segmentih nadgrajena z odprtimi vprašanji. Vsebinsko so anketni vprašalnik sooblikovali in potrdili člani delovne skupine za izvedbo TSZ pri Ministrstvu za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano.

Dodana vrednost letošnje ankete so predlogi, ki so jih VIZ-i zapisali glede možnosti razvoja projekta TSZ v prihodnje. Anketo smo za potrebe letošnje evalvacije skrajšali, ob tem ohranili kontinuiteto zbiralnih podatkov ter dodali nekatera nova vprašanja, ki nakazujejo tudi možnost identifikacije dobrih praks v izvedbi projekta TSZ.

V okrožnici Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport, št. 3314-3/2017-10, z dne 24. 11. 2017, smo odgovornim osebam VIZ-ih elektronsko povezavo do spletne ankete, ki je bila oblikovana glede na strokovne kriterije, literaturo in na podlagi dosedanjih izkušenj z izvedbo projekta TSZ pripravil načrt evalvacije (<https://www.1ka.si/TSZ2017>) ter jih zaprosili za izpolnitev le-te. Anketa je bila aktivna od 24. 11. 2017 do vključno 15. 12. 2017.

NIJZ je glede na strokovne kriterije, literaturo in na podlagi dosedanjih izkušenj z izvedbo projekta TSZ pripravil načrt evalvacije. Anketo smo razdelili na več sklopov.

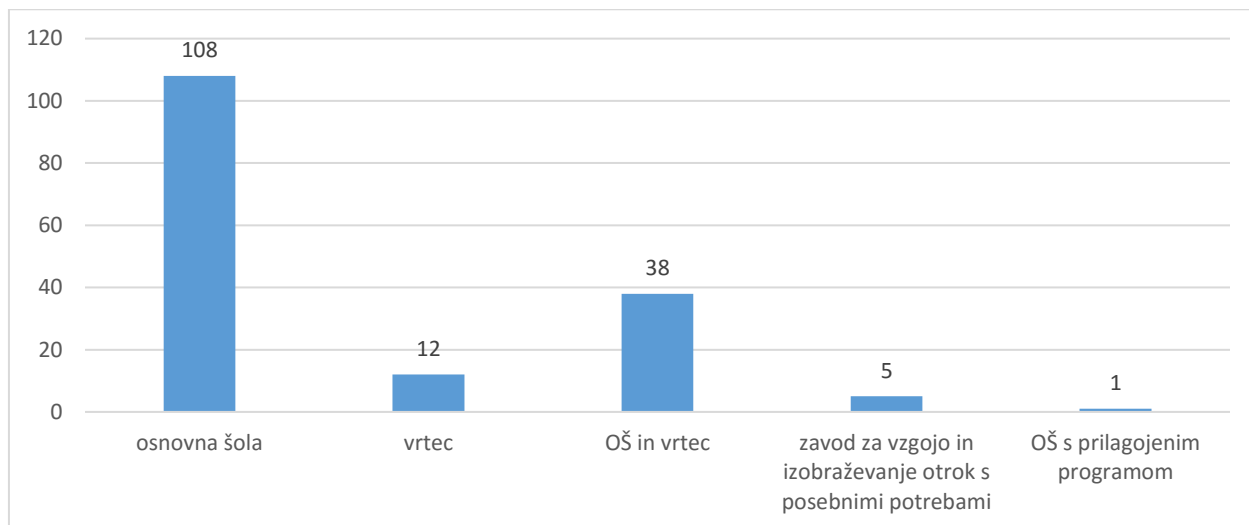
Po identifikaciji osnovnih podatkov o VIZ-u (naziv, kontaktna oseba in vrsta VIZ-a, opredelitve okolja, kjer se nahaja, velikosti VIZ-a, ipd.) smo želeli z anketnim vprašalnikom pridobiti vpogled v:

- a) način izvedbe projekta Tzs v VIZ (kdo je dostavil živila, kdaj znotraj pouka oz. vzgojno-izobraževalnih aktivnosti so otrokom in mladostnikom ponudili zajtrk, kako bodo VIZ-i pokrili strošek za nabavo živil projekta TSZ, katero vrsto sadja so ponudili);
- b) namen in operativne cilje izvedbe projekta TSZ na nivoju VIZ (medpredmetno povezovanje, namen in zastavljeni operativni cilji, izvedba in opis spremljevalnih aktivnosti);
- c) sodelovanje VIZ z deležniki in dobavitelji (opredelitev sodelovanja z deležniki);
- d) učinkovitost in uspešnost projekta TSZ;
- e) predlogi VIZ za izvedbo projekta TSZ v bodoče).

2.1 Vzorec

Vzorčni okvir so predstavljali vsi VIZ-i v Sloveniji. Na posredovano anketo o izvedbi projekta se je odzvalo 164 VIZ-ov, ki so v celoti rešili anketni vprašalnik, od tega največ osnovnih šol (66 %), 23 % osnovnih šol z vrtcem ali obratno, 7 % vrtcev ter najmanj zavodov za vzgojo in izobraževanje otrok in mladostnikov s posebnimi potrebami in ena osnovna šola s prilagojenim programom (3 %) (Slika 1).

Podatki so bili v spletni aplikaciji z namenom analize prečiščeni, pregledani ter predstavljeni v osnovnih frekvencah.

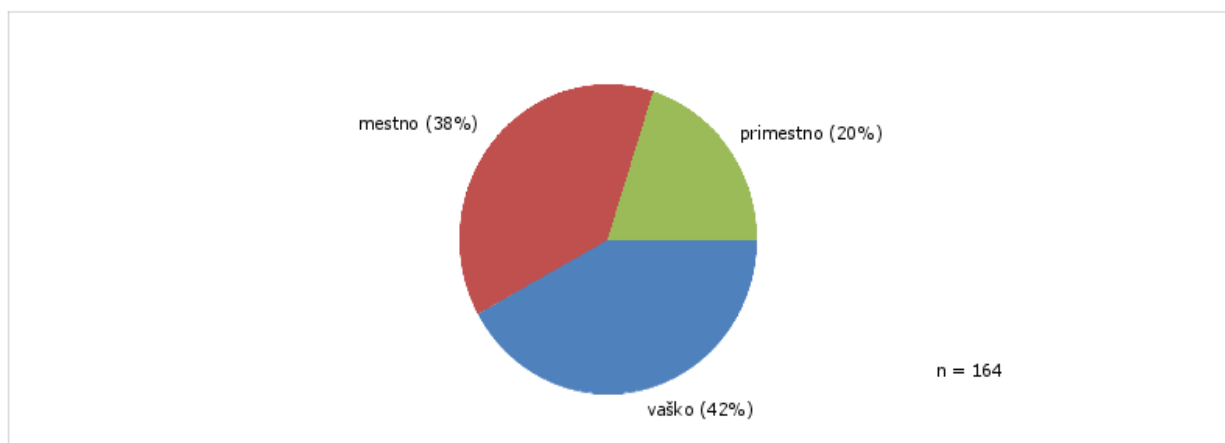

Slika 1: Število VIZ-ov, ki so anketo rešili v celoti (n=164)

V primerjavi s prejšnjimi evalvacijami projekta je opaziti trend upadanja rešene spletne ankete s strani VIZ-ov, predvsem vrtcev:

- v šolskem letu 2015/16 je anketo o izvedbi projekta je izpolnilo 364 (86 %) osnovnih šol in 58 vrtcev (14 %),
- v šolskem letu 2014/15 je vprašalnik izpolnilo 457 (85 %) osnovnih šol in 82 (15 %) vrtcev,
- v šolskem letu 2012/13 je vprašalnik izpolnilo 265 osnovnih šol (80 %) in 66 vrtcev (20 %),
- v šolskem letu 2011/12 je vprašalnik o izvedbi projekta izpolnilo 393 (73 %) osnovnih šol in 144 (27 %) vrtcev.

Glede na demografsko porazdelitev opažamo, da je bilo največ VIZ-ov, ki so rešili anketo, iz vaškega okolja (42 %), dobra tretjina (38 %) VIZ-ov je bila z mestnega okolja, petina (20 %) pa s primestnega okolja (Slika 2).

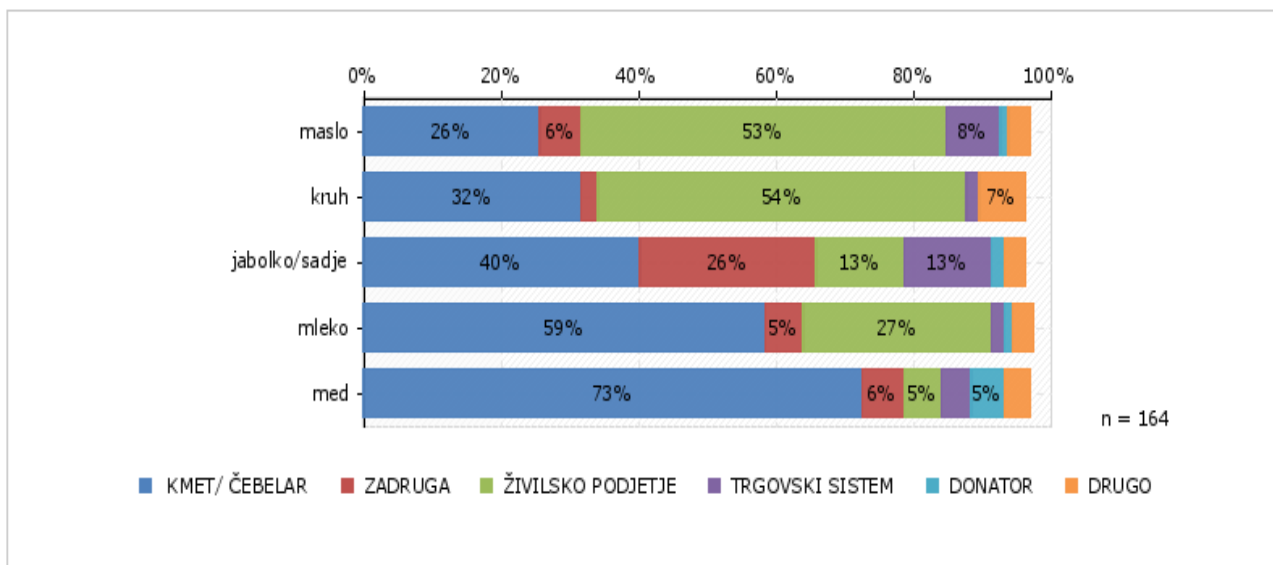
Slika 2: Demografska porazdelitev VIZ-ov, ki so anketo rešili v celoti

3. REZULTATI

3.1 Način izvedbe projekta na nivoju zavodov

3.1.1 Živila, potrebna za izvedbo zajtrka

S pomočjo ankete so bili pridobljene informacije, kdo izmed naštetih (kmet oz. čebelar, zadruga, živilsko podjetje, trgovski sistem, donator, ipd.) je VIZ v letu 2017 za izvedbo projekta TSZ zagotovil živila oz. kje, pri kom so naročili živila, potrebna za izvedbo omenjenega projekta.

Slika 3: Porazdelitev dobaviteljev, ki so VIZ-om zagotovili živila, potrebna za izvedbo zajtrka

Ugotavljamo, da je največ VIZ-ov (73 %) med naročilo neposredno pri čebelarju oz. kmetu v manjši meri pri enemu izmed živilskih podjetij (6 %), zadrugi (5 %), trgovskem podjetju (4 %), oz. drugje (4 %). 5 % VIZ-ov je prejelo med kot donacijo, 3 % VIZ-ov na vprašanje glede dobave medu ni odgovorilo (Slika 3).

Mleko so VIZ-i v največji meri (60 %) v letu 2017 nabavili pri kmetih oz. na kmetijah. Približno tretjina (28 %) VIZ-ov je mleko naročilo pri živilskih podjetjih, v manjši meri pa so bili dobavitelji mleka VIZ-om zadruga (6 %) in trgovski sistemi (2 %). Mleko je bilo letos donirano dvema VIZ-oma.

Maslo je največ VIZ-ov (55 %) naročilo pri različnih živilskih podjetjih, v približno četrtini (26 %) primerov so VIZ-i naročili maslo na kmetijah, 8 % VIZ-ov pri trgovskem podjetju, 6 % preko zadrug ter 3 % VIZ-ov drugje. Maslo je bilo letos donirano dvema VIZ-oma.

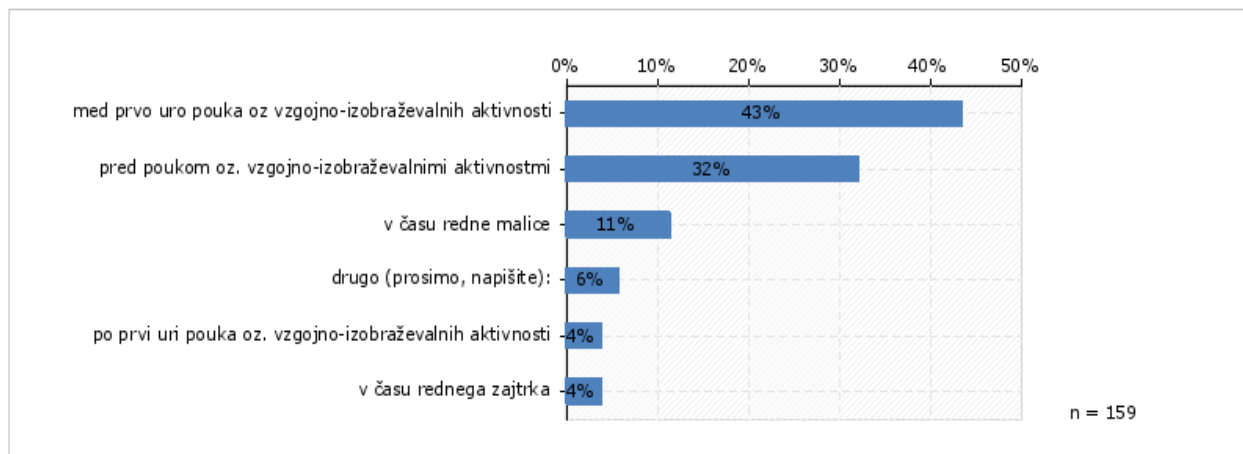
Kruh je največ VIZ-ov (56 %) naročilo pri različnih živilskih podjetjih, v tretjini (33 %) primerov so VIZ-i naročili kruh pri kmetih oz. na kmetijah, 7 % VIZ-ov drugje, 3 % VIZ-ov v zadrugah, manjši delež (2 %) preko trgovskega podjetja. Kruh ni bil doniran nobenemu izmed VIZ-ov.

VIZ-i so jabolka oz. drugo sadje v malo manj kot polovici (42 %) primerov naročili na kmetijah, v dobri četrtini (27 %) pri zadrugah, približno četrtina (26 %) VIZ-ov je sadje naročila pri živilskih podjetjih ali trgovskih sistemih, trije VIZ-i pa so sadje za izvedbo projekta TSZ pridobili kot donacijo.

Jabolka je v letu 2017 ponudila večina VIZ-ov (90 %), manjši delež pa je vključilo tudi suho sadje in orehova jedrca (4 %), hruške (2 %), kaki (2 %), kivi (1 %), kot drugo pa so bile navedene banane, kivi ter pomaranče. Nekateri VIZ-i so poleg jabolk ponudili še dodatno vrsto sadja, največkrat se je pojavila kombinacija jabolk in kakija in sicer v treh VIZ-ih, v dveh pa so ponudbo sadja obogatili z jabolki in hruškami, v enem VIZ-u so poleg jabolk in hrušk ponudili tudi suho sadje ter v dveh poleg jabolk in hrušk še kaki.

3.1.2 Časovni termin izvedbe zajtrka

VIZ-i praviloma že v svojem letnem delovnem načrtu določijo čas in način izvedbe projekta TSZ.

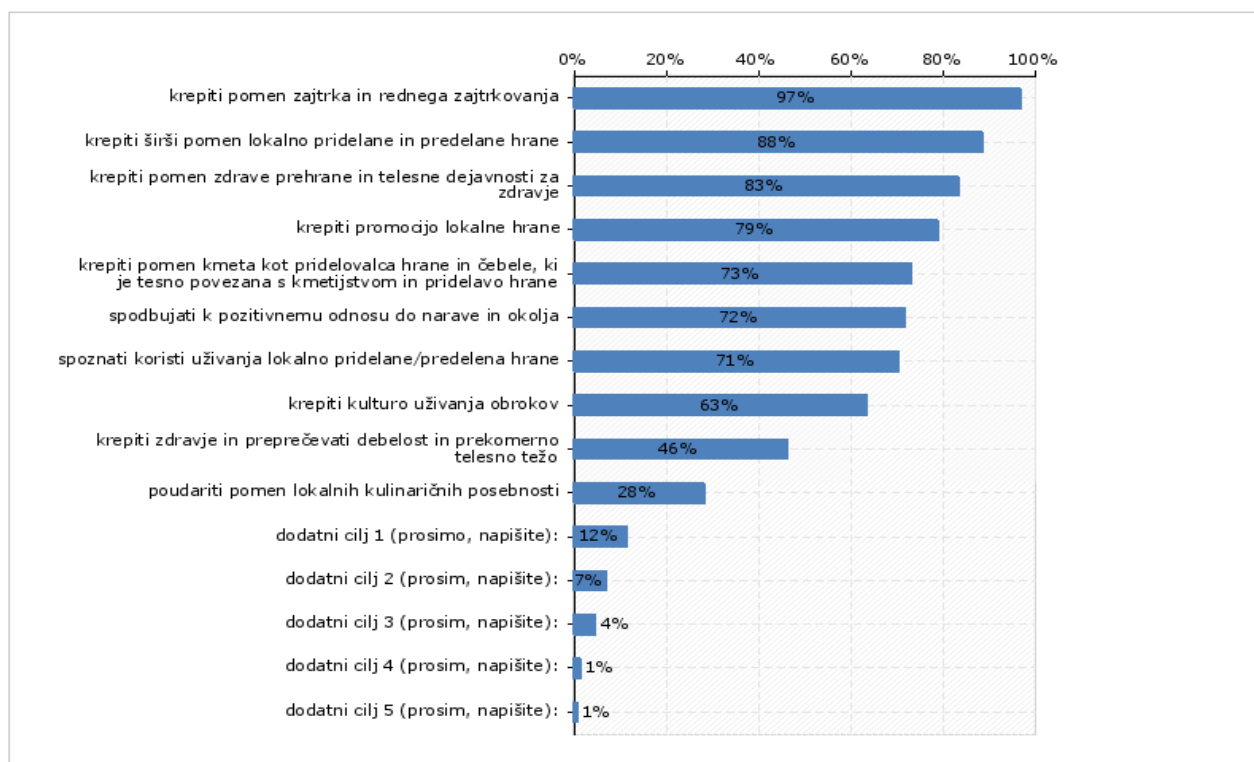
Slika 4: Čas ponudbe zajtrka na dan izvedbe TSZ

VIZ-i so na vprašanje, kdaj so otrokom oz. učencem na dan izvedbe TSZ kot dodaten obrok pripravili zajtrk, v skoraj polovici (43 %) primerov odgovorili, da so ga ponudili v času prve ure pouka, slaba tretjina VIZ-ov (32 %) ga je ponudila pred poukom oz. vzgojno-izobraževalnimi aktivnostmi. V času dopoldanske malice se je za ponudbo zajtrka letos odločila dobra desetina (11 %) VIZ-ov (od tega osnovne šole in 2 vrtca), v času zajtrka pa manjši delež (4 %) VIZ-ov, večinoma vrtci in 2 osnovni šoli. V kategoriji drugo so se pojavile različne kombinacije že predvidenih odgovorov, odvisno od tipa VIZ-a. (Slika 4).

3.2 Namen in operativni cilji izvedbe projekta ter spremljevalne aktivnosti

3.2.1 Zastavljeni in realizirani operativni cilji

VIZ-i se izvedbe projekta TSZ lotevajo na različne načine, spodbuja pa se jih, da si za izvedbo projekta TSZ zastavijo operativne cilje, ki bi jih med izvajanjem projekta tudi dosegli.

Slika 5: Operativni cilji, ki so jih s projektom TZS želeli doseči VIZ-i (možnih je več odgovorov)

Vprašanje glede zastavljenih ciljev je imelo več možnih odgovorov. Skoraj vsi VIZ-i (97 %) so kot operativni cilj zastavili krepitev zavedanja glede pomena rednega uživanja zajtrka. 88 % VIZ-ov je želelo s projektom TSZ krepitev pomen lokalno pridelane in predelane hrane, 83 % VIZ-ov pa poudariti pomen zdrave prehrane in telesne dejavnosti za zdravje. Slaba polovica VIZ-ov (46 %) se je odločila, da si bo kot cilj postavilo pomen krepitev zdravja in preprečevanja debelosti in prekomerne hranjenosti, 28 % VIZ-ov pa je poudarjalo pomen lokalnih kulinarčnih posebnosti.

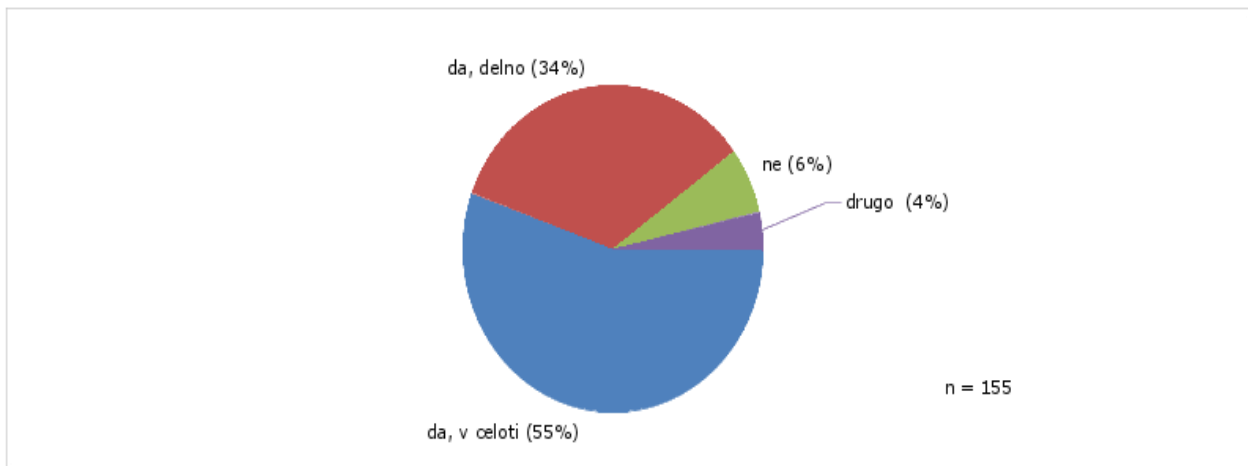
VIZ-i so pri tem vprašanju imeli poleg že naštetih ciljev možnost zapisati še do 5 svojih zastavljenih ciljev, ki so povzeti v Tabeli 1. Slaba desetina (8 %) VIZ-ov je poleg naštetih vzgojno -izobraževalnih ciljev dopisala tudi svoje cilje, eden celo 5 dodatnih ciljev, v povprečju pa je bil dopisan en dodaten cilj (Slika 5).

Tabela 1: Dodatni operativni vzgojno izobraževalni cilji, ki so jih VIZ-i želeli realizirati s projektom TSZ (možnih več odgovorov)

CILJ 1:	<ul style="list-style-type: none"> • krepite medosebne odnose med učenci (razredna klima) • samostojnost učencev pri pripravi hrane (palačink, vaflijev, jabolčne pite in kruha) • degustacija različnih vrst svežega sadja in zelenjave, pokušina novih okusov • pomen higiene pri pripravi hrane • spoznati kranjsko sivko, lokalne pridelovalce, pomen uživanja slovenskega medu, degustacija različnih vrst in okusov medu in spoznavanje medenih izdelkov • reševanje nalog različnih ravni bralnega razumevanja • spodbujanje zmernosti pri prehranjevanju • ozaveščanje o problematiki odpadne hrane
CILJ 2:	<ul style="list-style-type: none"> • uživanje ekohrane • razvrščanje živil v skupine • krepite kulturo prehranjevanja na šoli • spoznati in poglobiti pojem: nujnost naravnega sobivanja • krepite ustno higieno pri učencih • umetniški pogled na hrano v pesmi, literaturi in sliki
CILJ 3:	<ul style="list-style-type: none"> • spoznati pomen ohranjanja in širjenja naravne in kulturne dediščine (ob čebelarški razstavi) • samooskrba • sestavljanje jedilnikov za zajtrk
CILJ 4:	<ul style="list-style-type: none"> • spoznavanja tradicionalnih zajtrkov drugih dežel - povezava s projektom evropska vas • poglobljanje znanja o živem svetu (čebele)
CILJ 5:	<ul style="list-style-type: none"> • poglobiti spoznanje o skrbi za zdravo in čisto okolje

3.2.2 Spremljevalne aktivnosti projekta

Vrtci in šole so na dan projekta imeli načrtovane izvedbe spremljevalnih aktivnosti in zanimala nas je njihova (samo)ocena, v kolikšni meri so te aktivnosti uspeli doseči (Slika 6).

Slika 6: Ocena izvedbe vnaprej načrtovanih spremljevalnih aktivnosti v VIZ-ih v okviru projekta TSZ

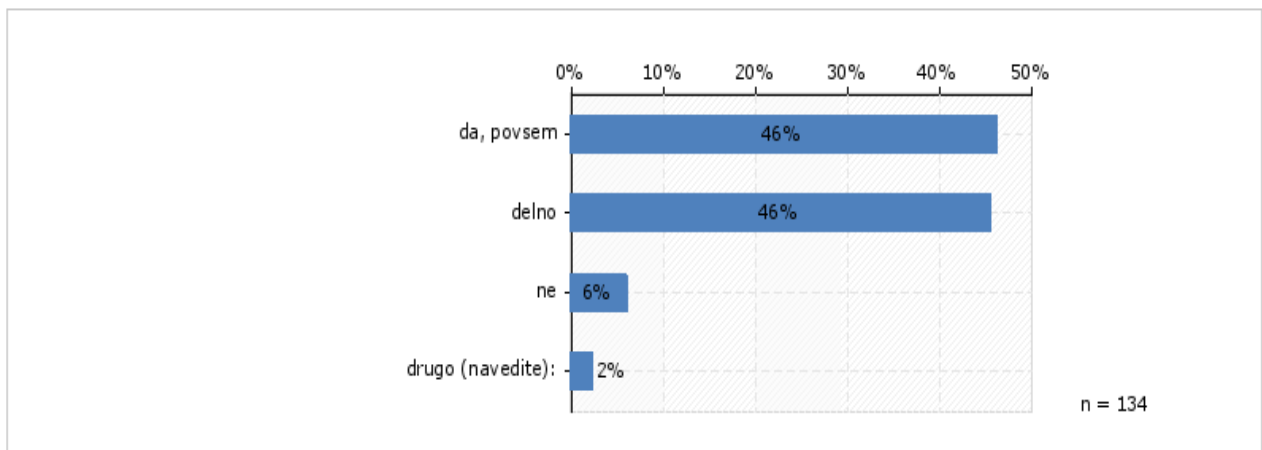
Malo več kot polovica (55 %) VIZ-ov je navedla, da so načrtovane spremljevalne aktivnosti izvedli v celoti, malo več kot tretjina (34 %) VIZ-ov je mnenja, da so spremljevalne aktivnosti le delno izvedli, manjši delež (6 %) VIZ-ov pa ocenjuje, da načrtovane spremljevalne aktivnosti niso uspeli izvesti. Pod drugo so VIZ-i navedli še izpeljavo naravoslovnega dne ter izvedbo spremljevalnih aktivnosti v tednu pred zajtrkom, saj so na dan izvedbe TSZ vsi deležniki, ki so jih želeli povabiti (čebelarji, dobavitelji, peki,...), bili že zasedeni z drugimi dejavnostmi.

V nadaljevanju nas je zanimalo tudi katere spremljevalne aktivnosti so VIZ-i izvedli (n=138). Vprašanje je bilo odprtega tipa. VIZ-i so imeli možnost več kot ene navedbe izvedenih spremljevalnih aktivnosti. Navedeni so odgovori, kriterij je njihova pogostost:

- obisk čebelarja (41x),
- izvedba različnih dni dejavnosti za prvo triado ali za celotno šolo (npr. naravoslovni dan za prvo triado na temo zdravega prehranjevanja, obisk bližnje kmetije, sadovnjaka,... ipd.) (36x),
- izvedba različnih delavnic (izdelava plakatov, priprava masla, bonton pri jedi, literarne, likovne delavnice,...ipd.) (27x),
- petje pesmi »Čebelar« kot uvod v projekt (21x),
- različna predavanja o zdravi prehrani, pomenu zajtrka, degustacije jedi (16x).
- izvedba ure oddelčne skupnosti ali prve šolske ure, posvečene projektu TSZ (11x),
- medpredmetno povezovanje z vsebinami TSZ (naravoslovje, šport, biologija, spoznavanje okolja, ipd.) (5x),
- teden aktivnosti (npr. teden slovenskih jedi, opis projekta TSZ preko šolskega radia) (4x).

3.2.3 Medpredmetno povezovanje vsebin projekta

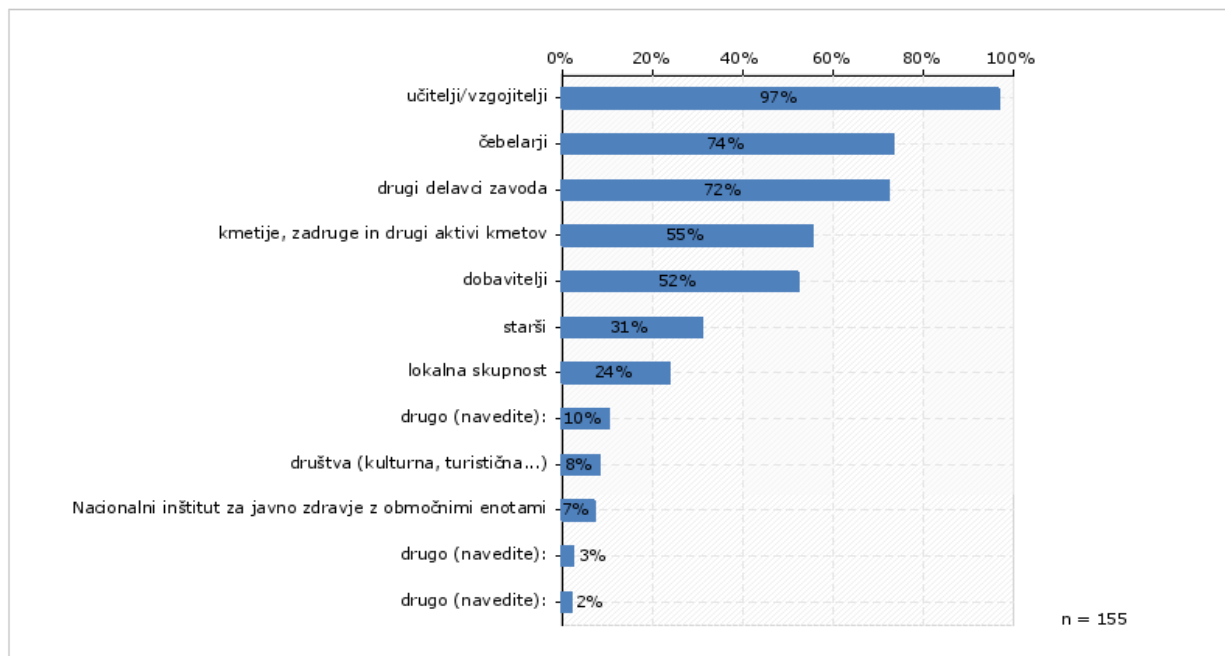
Vprašanje o medpredmetnem povezovanju vsebin na temo TSZ projekta je bilo zastavljeno osnovnim šolam. Skoraj polovici osnovnih šol (46 %) je uspelo povsem vključiti vsebine skozi medpredmetno povezovanje, delno pa drugi polovici (46 %) šol. Manjšemu deležu šol (6 %) medpredmetno sodelovanje ni uspelo, pod drugo pa so bile navedene še izvedba dni dejavnosti (2x) ter izvedba medpredmetnega povezovanja na drugi šolski dan v letu (1x) (Slika 7).

Slika 7: Ocena uspešne izvedbe medpredmetnega povezovanja vsebin projekta TZS v osnovnih šolah

3.3 Sodelovanje z deležniki in dobavitelji v okviru projekta

Anketiranci so navedli, s katerimi deležniki so sodelovali pri izvedbi projekta TSZ ter opisali način sodelovanja (Slika 8).

Slika 8: Sodelovanje VIZ-om z deležniki in dobavitelji v okviru izvedbe TSZ (možnih je več odgovorov)

Največ VIZ-ov (97 %) je sodelovalo znotraj svojega kolektiva (izvedba dni dejavnosti, delavnic, vključevanju vsebin v izvedbo učnih ur) z zaposlenimi strokovnimi sodelavci, visok je bil tudi delež VIZ-ov (74 %), ki so sodelovali s čebelarji (obisk, predstavitev čebelarske dejavnosti)- ter VIZ-ov (72 %), ki so sodelovali z ostalimi zaposlenimi znotraj svojega kolektiva (tehnična, kulinarčna izvedba). V več kot polovici primerov (52 %) so VIZ-i sodelovali s kmeti ter v 52 % z dobavitelji (dostava živil). V najmanjši meri so (24 %) sodelovali z lokalnimi društvi ter z Nacionalnim inštitutom za javno zdravje (7 %).

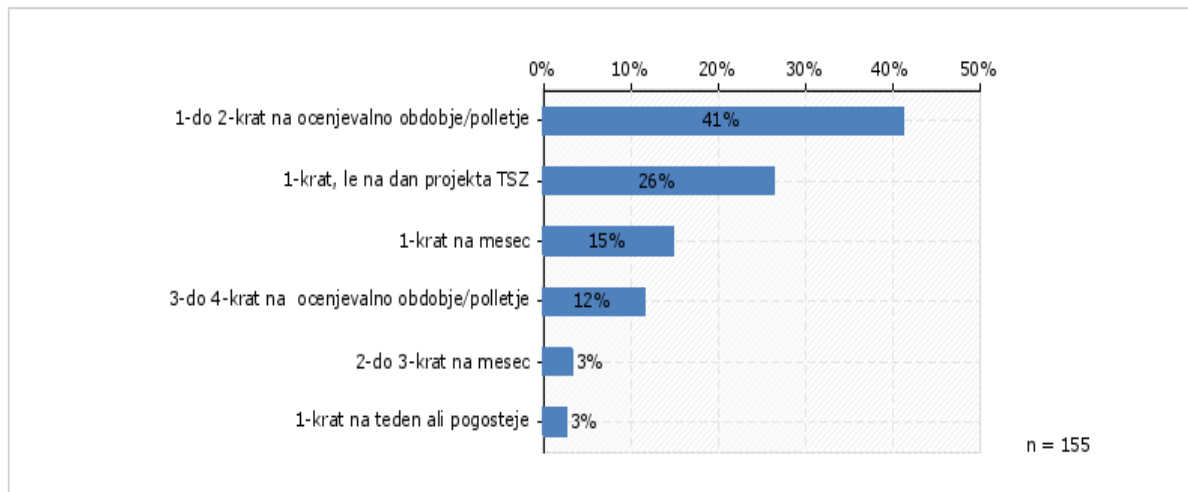
Pod drugo so navedli sodelovanje z zunanjimi predavatelji (univerzitetni profesorji, dijaki Biotehniškega izobraževalnega centra) (3x), lokalno skupnostjo (obisk župana oz. ostalih predstavnikov občine) zdravstvenim domom (3x) , kmetijskim zavodom (2x); posamezno pa še: znotraj projekta Ekošola, predstavitev projekta TSZ dijakom druge države na dijaški izmenjavi v Sloveniji ter sodelovanje z lokalnimi mediji (obisk lokalne televizije, objava članka v lokalnem glasilu).

3.4 Učinkovitost in uspešnost projekta

3.4.1 Izvedba vsebin projekta med šolskim letom

Eden izmed bistvenih namenov projekta TSZ je spodbujanje obravnave njegovih vsebin v VIZ-ih tekom celega (šolskega) leta, zato so nam VIZ-i posredovali podatek, kako pogosto imajo v načrtu obravnavo vsebin projekta TSZ med letom (Slika 9).

Največ VIZ-ov (41 %) se bo vsebinam projekta posvetilo enkrat do dvakrat v ocenjevalnem obdobju oz. polletju, približno četrtnina (26 %) jih bo vsebine projekta izvedla le na dan projekta, 15 % jih bo vsebine obravnavalo enkrat mesečno, slaba petina (18 %) pa več kot enkrat mesečno.

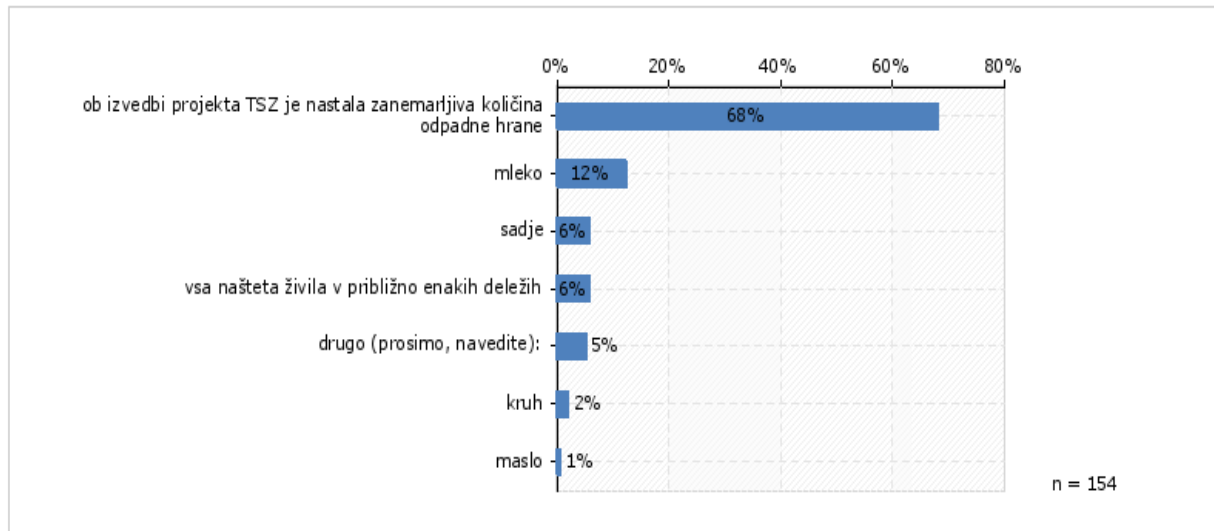

Slika 9: Pogostost izvedbe vsebin TSZ v VIZ-ih tudi po izvedbi projekta

3.4.2 Vidik odpadne hrane ob izvedbi projekta

VIZ-i se že nekaj časa trudijo zmanjšati deleže odpadne hrane, zato smo preverili, katero živilo se je ob izvedbi projekta TSZ najpogosteje pojavljalo kot *odpadna hrana*¹ in zato zastavili vprašanje: Katero živilo je predstavljalo največji delež odpadne hrane ob izvedbi projekta TSZ? Odgovori so prikazani na Sliki 10.

¹ OPOMBA: Med odpadno hrano štejemo vsa surova ali obdelana živila in ostanke teh živil, ki se izgubijo pred, med ali po pripravi hrane in pri uživanju hrane, vključno s hrano, ki se odvrže med proizvodnjo, distribucijo, prodajo in izvajanjem storitev, povezanih s hrano, in v gospodinjstvih (Vir: MOP; http://www.mop.gov.si/si/delovna_podrocja/odpadki/odpadna_hrana/).

Slika 10: Pogostost pojavljanja različne odpadne hrane v VIZ-ih, vezane na izvedbo projekta TSZ

Največ VIZ-ov (68 %) je poročalo, da je ob projektu TSZ nastala zanemarljiva količina odpadne hrane. Nekaj več kot desetina (12 %) jih je poročala, da jim je največji delež odpadne hrane predstavljajo mleko, v 6 % sadje, v enakem deležu (6 %) so največji delež odpadne hrane v približno enaki količini predstavljala vsa živila (ki so definirana v Uredbi TSZ). V najmanj VIZ-ih pa sta največji delež odpadne hrane predstavljala kruh in maslo (Slika 10).

Pod drugo (5 %) so VIZ-i navedli, da odpadne hrane ni bilo (4x), da so viške hrane otroci pojedli tekom dopoldneva, saj je na šoli za to posebej namenjen prostor (1x) in da je bilo to živilo med (1x).

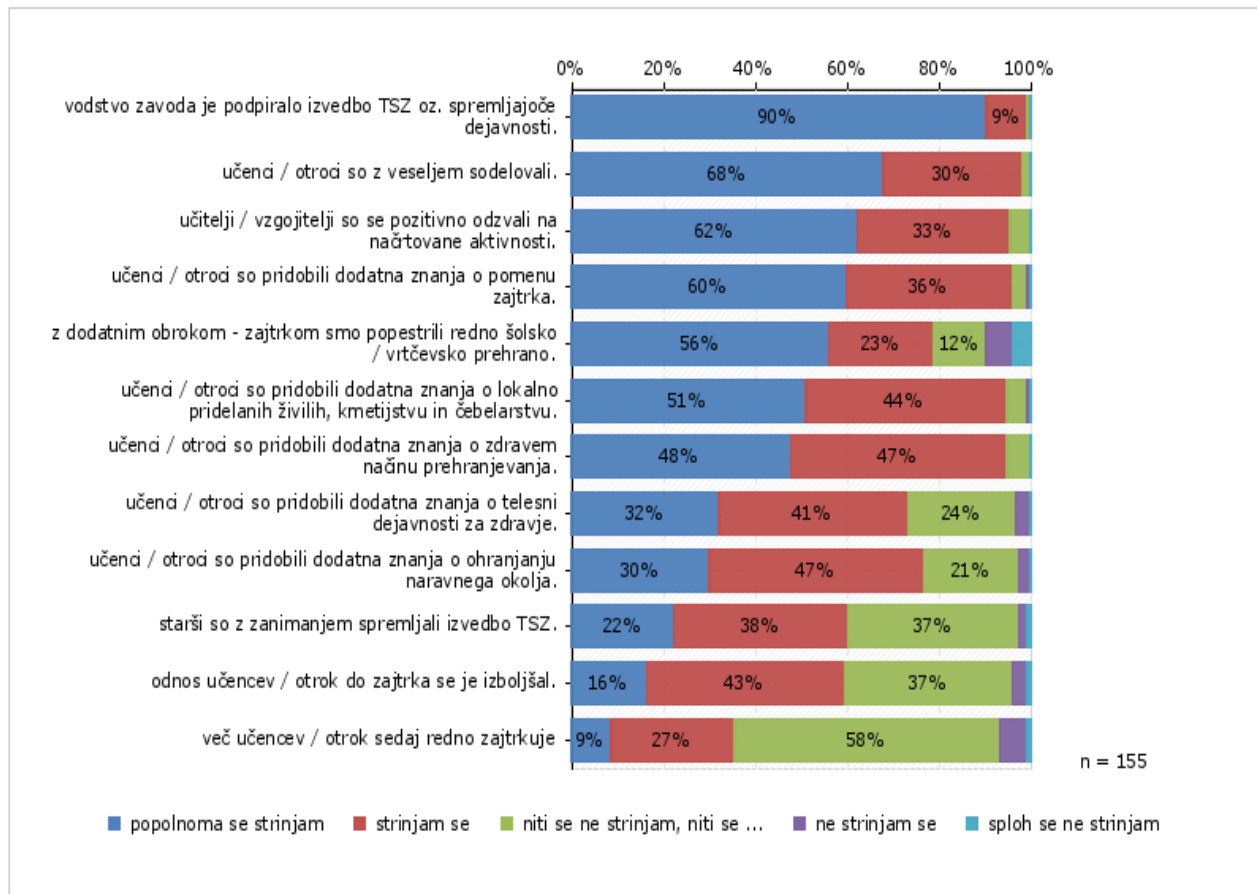
VIZ-i so na odprto vprašanje, kako bi v bodoče zmanjšali količino morebitne odpadne hrane, ki nastane med izvajanjem projekta TSZ, podali določene predloge. Prejeli smo 117 sugestij, ki smo jih smiselno uvrstili v kategorije. Odgovori so zbrani glede na pogostost pojavljanja:

- odpadki hrane so znotraj projekta TSZ že sedaj v zanemarljivi količini oz. jih ni (45x);
- ponujanje sadja, ostalih živil preko celega dne ali ponovna uporaba (12x);
- manjša količina naročenih živil (predvsem mleka) (11x);
- prisotnost učitelja/vzgojitelja z namenom spodbujanja, usmerjanja, degustacije (8x);
- narezano sadje/kruh (manjši kosi živil) (7x);
- samopostrežen način ponudbe živil oz. zajtrka (5x);
- manjša količina mleka oz. kakav/čaj namesto mleka, mleko kot opcija in ne kot obvezen del živil TSZ (4x);
- spodbujanje pitja mleka (tudi preko šolske sheme) (3x);
- ukinitve dopoldanske malice na dan izvedbe projekta (3x);
- spodbujanje učencev k rednemu uživanju zajtrka (3x);
- spremljevalne aktivnosti, promocija, motivacija (3x);
- širši nabor jedi pri projektu TSZ (mlečna kaša s suhim sadjem, jabolčni sok,...) (2x)
- uporaba živil pri pouku gospodinjstva (2x);
- dopoldansko malico lahko učenci odnesejo domov ("kosovna") oz. jo pojedjo kasneje (2x)

- navajanje na osnovne okuse živil (1x),
- ne bo delitve medu po skodelicah v skupinah (1x),
- spodbujanje staršev otrok za uživanje zdrave hrane (1x),
- zajtrk je ponujen namesto malice (1x),
- ne najdemo rešitve, težavo zaznavamo že več let (1x)
- zajtrk ob 9h (1x),
- za malico na dan izvedbe TSZ ponudimo le kos sadja (1x) ,
- dopoldanska malica je učencem ponujena kasneje kot običajno (1x).

3.4.3 Doprinos projekta na nivoju vključenih otrok/učencev, učiteljev/vzgojiteljev, staršev in vodstva

VIZ-i so z lestvico (se popolnoma strinjam-se strinjam- niti se ne strinjam niti se strinjam-ne strinjam se-sploh se ne strinjam) samoocenili izvedbo projekta TSZ v svoji sredini (Slika 11). Vprašanje je bilo sestavljeno iz trditev, ki so bile ocenjene s podanimi ocenami.

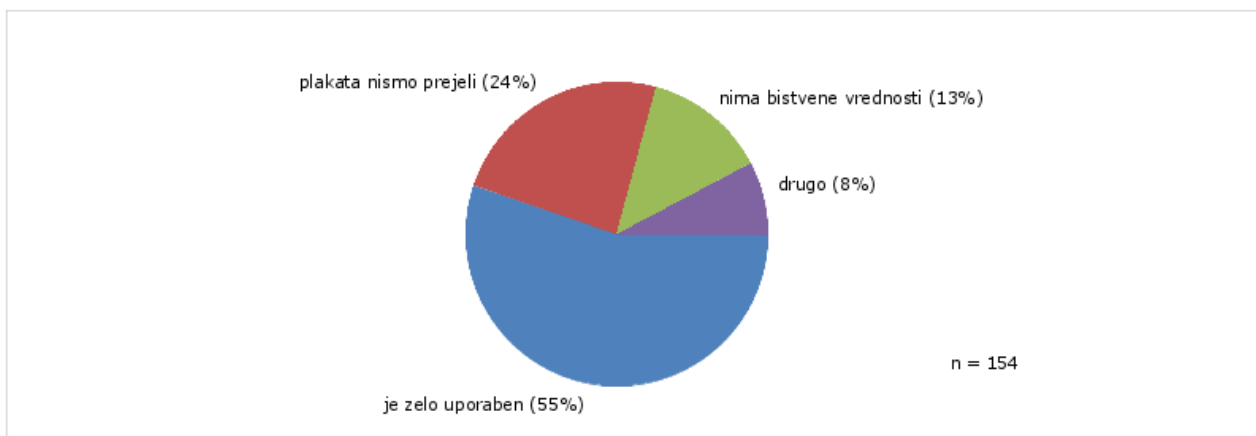
Slika 11: Doprinos izvedbe projekta na nivoju vključenih otrok/učencev, učiteljev/vzgojiteljev, staršev in vodstva (možnih je več odgovorov)

Največ VIZ-ov (90 %) se je v celoti strinjalo z ugotovitvijo, da je njihovo vodstvo podpiralo izvedbo projekta TSZ in njene spremljajoče aktivnosti, prav tako se je 68 % VIZ-ov v celoti strinjalo, da so otroci v projektu TSZ z veseljem sodelovali in 62 % s tem, da so se učitelji/vzgojitelji pozitivno odzvali na izvedbo projekta.

Na splošno samoocena VIZ-ov kaže na pozitiven odnos do izvedbe projekta TSZ, kljub temu pa se 10 % VIZ ni strinjalo z navedbo, da so z dodatnim obrokom (zajtrkom) popestrili šolsko prehrano (domnevno tisti VIZ-i, ki že sicer organizirajo zajtrk kot del dnevne prehrane). Najmanj VIZ-ov (9%) se je v celoti strinjalo z navedbo, da več otrok zaradi izvedbe projekta TSZ sedaj bolj redno zajtrkuje, verjetno iz istega razloga, kot navedeno zgoraj.

3.4.4 Uporabna vrednost plakata ob izvedbi projekta

V podporo izvedbi projekta TSZ je vsako leto izdan tematski plakat, ki ga pripravi MKGP. VIZ-i so z odgovorom ocenili uporabno vrednost in pomen plakata (Slika 12).

Slika 12: Ocena uporabne vrednosti tematskega plakata v podporo izvedbe projekta TSZ

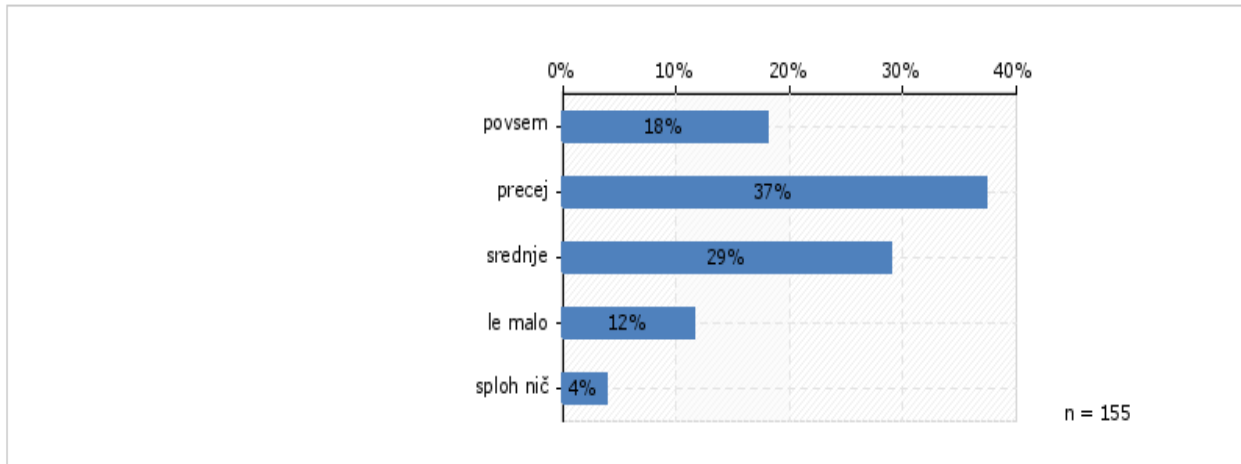
Več kot polovica (52 %) VIZ-ov meni, da je plakat zelo uporaben. Slaba četrtina (23 %) jih plakata v letošnjem letu ni prejelo (to je bilo 22 osnovnih šol, 4-je vrtci, 7 osnovnih šol z vrtcem, 4-je VIZ-i s prilagojenim programom za vzgojo in izobraževanje otrok in mladostnikov s posebnimi potrebami ter ena šola s prilagojenim programom). Dobra desetina (12 %) VIZ meni, da tiskanje plakata za izvedbo projekta TSZ nima bistvene vrednosti.

Pod drugo so VIZ-i (8 %) podali še nekaj različnih predlogov oz. mnenj glede plakata, kot so:

- plakat je uporaben, zanimiv, informira o dogodku (6x),
- vsako leto naj se pripravi nov izgled in oblika plakata (brez ponavljanja motiva iz leta poprej) (1x),
- plakat naj zamenja zloženka s predstavitevijo projekta TSZ (1x),
- ob plakatu, ki ga izda MKGP, VIZ tudi sam pripravi lasten plakat z obširnejšimi informacijami; oboje naj bo na oglasni deski znotraj VIZ-a (1x),
- VIZ bo v svojih prostorih plakat imel izobešen še mesec dni po izvedbi projekta TSZ (1x),
- plakat ni nujno potreben, saj se ga lahko izdelava na šoli (primer Šolska shema), stroške tiskanja pa uporabi za povračilo stroškov izvedbe (1x).

3.4.5 Pomoč projekta TSZ pri vključevanju lokalnih živil

VIZ-i so s točkovno lestvico (1-povsem, 2-precej, 3-srednje, 4-malo, 5-splah nič) ocenili, v kolikšni meri jim je lahko projekt TSZ pomagal pri lažjem, kakovostnejšem naročanju lokalno pridelanih/predelanih živil in vključevanju le-teh v sistem naročanja. Odgovori so zbrani na Sliki 13.

Slika 13: Ocena vpliva projekta TSZ glede kakovostnejšega in lažjega naročanja lokalnih živil v VIZ-ih

Največ, približno dve tretjini (37 %) jih je mnenja, da je vpliv izvedenega projekta TSZ z vidika lažjega vključevanja lokalnih živil precejšen, približno tretjina (29 %) VIZ-ov je mnenja, da ima izvedba projekta srednji pomen. Slaba petina (18%) je vpliv projekta ocenila z najvišjo oceno glede lažjega naročanja, za manjšo oz. nikakršno povezavo med izvedbo projekta TSZ in lažjim načinom vključevanja lokalnih živil v naročanje pa se jih je opredelilo 16 %.

3.5 Priporočila in pobude zavodov glede izvedbe projekta v prihodnje

Kot zaključek evalvacije smo s strani VIZ-ov želeli pridobiti pripombe, mnenja, izboljšave in pobude glede izvedbe projekta; ugotoviti, kje so z izvedbo projekta TSZ imeli težave, ter zbrati njihove ideje za razvoj projekta TSZ v prihodnje.

Odgovorilo je 92 anketirancev in navedlo precej mnenj (nekateri več kot enega), ki smo jih združili glede na vsebinsko sorodnost in jih razvrstili glede na pogostost pojavljanja odgovorov:

- prenizka vrednost za povračilo stroškov za živila oz. financiranje ustreznih živil za zajtrk v celoti (24x);
- ni bilo težav z izvedbo projekta, projekt je primerno zastavljen (23x)
- težave, administrativni zapleti z oddajo elektronskih zahtevkov (lažje bi bilo prek elektronske pošte), predlog za poenostavitev vlog za oddajo zahtevka (10 x)
- pobuda za ukinitvev dopoldanske malice na dan izvedbe TSZ (6x)
- vpeljava novih živil, prosta izbira lokalnih živil oz. tradicionalnih jedi za izvedbo TSZ (n.pr. ajdovi žganci, polenta, žitna kava) (9x)
- projekt je utečen, učenci se ga veselijo (4x)
- premalo razpoložljivega časa za pravilno umestitev zajtrka na jedilnik(3x)
- otežena nabava jabolk (3x)
- projekt bi bil lahko večkrat letno (3x)
- preveč zasedeni lokalni čebelarji na dan izvedbe (2x)
- prepozno obveščanje o poteku, izvedbi, zahtevku, ipd. (2x)
- dodatek še tradicionalnega slovenskega kosila na isti dan (1x),
- manjka spremni dopis (s strani MKGP) z zgodovinsko razlago tradicionalnega slovenskega zajtrka (1x),
- ni poskrbljeno za učence z dietami (1x),
- predlog uvedbe domačih jedi (otroci jedi/ živila prinesejo od doma) (1x),
- finančno kritje obroka za vse delavce šole (vzglede uživanja zajtrka) (1x),
- težko je bilo najti kompetentno osebo za predstavitev pomena zdrave prehrane otrokom (1x).

4. ZAKLJUČEK

Prehranske navade, ki se oblikujejo v najzgodnejši dobi, vplivajo na izbiro živil in način prehranjevanja in posledično na zdravje tudi v kasnejšem življenjskem obdobju.

Glavni namen projekta TSZ je, poleg oblikovanja zdrave navade uživanja zajtrka, okrepiti zavedanja o pomenu in razlogih za lokalno samooskrbo, domačo pridelavo in predelavo ter spodbujanje naročanja hrane, pridelane v lokalnem okolju. Javnosti predstavljamo pomen kmetijstva in čebelarstva ter spodbujamo k pravilni in zdravi prehrani. Ozaveščamo o pomenu živilsko-predelovalne industrije. Posebno pozornost namenjamo tudi pomenu gibanja in ohranjanju čistega okolja in se s tem približujemo strateškim ciljem nacionalnih politik.

Zajtrk predstavlja prvi obrok v dnevu, zato je zelo pomembno, da izberemo kakovostne in hranilno bogate sestavine. Raziskave so namreč pokazale, da uravnotežen zajtrk daje energijo za učinkovito delo, vpliva na boljšo zbranost in lažje učenje, izognemo pa se tudi pomanjkanju določenih hranilnih snovi, ki so pomembna v času rasti in razvoja.

V letošnjem letu je delovna skupina nekoliko spremenila evalvacijski vprašalnik projekta TSZ, dodala nekaj novih vprašanj, določena vprašanja zaradi obsežnosti izpustila, vendar ohranila vsebinsko primerljivost s prejšnjimi evalvacijami. Rezultate evalvacijskega vprašalnika smo dopolnili tudi s podatki, ki jih v zvezi z uveljavljanjem zahtevkov, zbira in posreduje MKGP (Tabela 2).

Tip VIZ-a	Delež VIZ, ki so oddali zahtevek (%) - 2014	Delež VIZ, ki so oddali zahtevek (%) - 2015	Delež VIZ, ki so oddali zahtevek (%) - 2017
Osnovne šole	91,2	92,0	89,2
Vrtci (samostojni)	63,7	62,7	53,7
Osnovne šole s prilagojenim programom	59,3	64,3	64,3
Zavodi za vzgojo in izobraževanje otrok in mladostnikov s posebnimi potrebami	25,0	33,3	33,3
Skupaj	81,3	81,2	77,2

Tabela 2: Primerjava deleža VIZ-ov (glede na skupno število VIZ-ov v Sloveniji), ki so v letih 2014, 2015, in 2017 oddali zahtevek za povračilo stroškov (vir: MKGP, 2018)

Glede na posredovane podatke MKGP ugotavljamo, da so VIZ-i, ki zahtevkov za povrnitev stroškov z nabavo živil niso vložili, projekt TSZ praviloma izvedli. Iz Tabele 2 v nadaljevanju je razvidno, da letno upada delež VIZ-ov, ki oddajo zahtevek za povračilo stroškov za nakup živil za izvedbo projekta. Razlogi, da zahtevkov niso vložili, so različni (manjši VIZ-i, donacija živil, prezahtevnost administrativnih postopkov glede na višino njihovih upravičenih zneskov, zajtrk ni bil dodatni obrok, živila za Uredbe so bila ponujena kot dopoldanska malica, ipd.).

Iz ponudbe in načina naročanja živil je razbrati, da se VIZ-i ob izvedbi zajtrka trudijo, da ponujajo čim bolj kakovostna in hranilno vrednejša živila, kar kaže na doseženo uspešnost projekta.

Iz analize o dobaviteljnih različni vrst živil je razvidno, da se pri nabavi mleka vsako leto povečuje delež naročil neposredno pri kmetu, saj je v letu 2017 kar 60 % VIZ-ov mleko naročilo neposredno od kmetov, v letu 2015 le 54 %, v letu 2014 pa je bilo takih le 40 %. Obratno je zaznan upad naročil mleka preko živilsko-predelovalne industrije, trgovskih sistemov in donacij. V letu 2017 je največ VIZ-ov med naročilo neposredno pri čebelarju oz. kmetu in sicer kar 73 % VIZ-ov, v letu 2015 je bilo takih manj kot polovica (44 %), v letu 2014 pa le 41 % VIZ-ov. Največ (55 %) VIZ-ov je v letu 2017 naročilo maslo pri različnih živilskih podjetjih, v letu 2015 je takih naročil imelo 56 % VIZ-ov, v letu 2014 pa je bilo takih VIZ-ov 48 %. Omenjeno živilo ohranja enak način naročanja, nekoliko pa se kljub temu povečuje delež naročil na kmetijah (v letih 2014 in 2015 je bil delež naročil masla na kmetijah nižji). Kruh jih je v letu 2017 največ (56 %) naročilo pri različnih živilskih podjetjih, podoben delež naročil kruha pri živilskih podjetjih opažamo tudi v letih 2015 in 2014, povečuje pa se delež naročil kruha pri kmetih. V letu 2017 je bil opazen upad VIZ-ov, ki so naročili sadje neposredno na kmetijah (iz 69 % v letu 2015 na 40 % v letu 2017). Povišal se je delež VIZ-ov (iz 13 % naročil v letu 2015 in 19 % v letu 2014 na 26 % naročil v letu 2017), ki so naročili sadje pri zadrugah. V tem letu so bile predvidene težave le z nabavo jabolk zaradi pozebe, zato so imeli VIZ-i možnost naročila druge vrste slovenskega sadja. Jabolka je v letu 2017 kljub temu ponudila večina (90 %) VIZ-ov, kot drugo pa so bile navedene banane, kivi ter pomaranče, kar žal ni pravilna izbira kot alternativa priporočenim vrstam sadja.

Velik delež VIZ-ov (76 %) tudi meni, da jih je projekt precej ali vsaj do določene mere spodbudil, da bodo v prihodnje poskušali vključiti še več lokalno pridelanih/predelanih živil. Omenjeno mnenje je vsako leto na približno enaki ravni (v letu 2017 je bilo takih 84 %, v leti 2015 76 %, ter v letu 2014 je bilo takih 85 % VIZ-ov).

Spremljevalne vzgojno-izobraževalne dejavnosti projekta so njegova največja dodana vrednost. VIZ-i se trudijo, da izvedbo projekta obogatijo z različnimi spremljevalnimi dejavnostmi (dnevi dejavnosti, predavanja, delavnice, ipd.), ki jih načrtujejo že precej pred samo izvedbo projekta. Glede na rezultate analize predvidevamo, da so spremljevalne aktivnosti, ki potekajo na dan zajtrka, vsako šolsko leto bolje načrtovane, saj je v letu 2017 več kot polovica (55 %) VIZ-ov ocenila, da so načrtovane dejavnosti izvedli v celoti (v letu 2015 je tako menilo 39 % VIZ-ov, v letu 2014 pa 48 %).

VIZ-i so v največjem deležu med načrtovane cilje za izvedbo projekta uvrstili krepitev pomena zajtrka in rednega zajtrkovanja ter krepitev lokalne oskrbe in promocije lokalne hrane, kar je operativni cilj, ki se v največjem deležu kontinuirano pojavlja zadnja leta evalvacije. Poleg tega pa so v zadnji anketi tudi sami zapisali dodatne oziroma nove operativne cilje.

Uspešnost projekta TSZ se kaže tudi v tem, da je večina (92 %) osnovnih šol vsebine projekta povsem ali delno vključila v medpredmetno povezovanje, kar je še večji delež kot v letih 2014 (89%) in 2015 (82%). Precej VIZ-ov se je tudi letos odločilo, da bodo te vsebine v veliki meri izvajali tudi večkrat letno.

Projekt uspešno podpira tudi plakat, za katerega več kot polovica (55 %) VIZ-ov meni, da je za izvedbo zelo uporaben. Ker pa je istočasno skoraj četrtina (24 %) VIZ-ov poročala, da plakata ni prejela, bi bilo smiselno razmisliti o drugačnem načinu distribucije le-tega.

V letošnjem letu je bil prvič spremljan delež odpadne hrane, ki nastaja ob izvedbi projekta in podani predlogi za zmanjšanje le-tega. Največ VIZ-ov (68 %) je poročalo, da je ob izvedbi zajtrka nastala zanemarljiva količina odpadne hrane, kljub temu, pa je 12 % VIZ-ov poročalo, da jim je v okviru izvedbe zajtrka kljub vsemu mleko predstavljalo največji delež odpadne hrane.

Program je učinkovit tudi z vidika vključitve ciljne populacije, saj je v projektu na dan izvedbe po poročanju aktivno v povprečju sodelovala večina otrok (92 %) in večina zaposlenih (84 %) na posameznem VIZ-u, ki so za otroke oziroma učence najpomembnejše in se po njih zgledujejo. Projekt je učinkovit tudi na nivoju šol in vrtcev, saj so ti poročali tudi o vključevanju številnih deležnikov v projekt. Velika večina šol in vrtcev je s projektom vzpostavila sodelovanje s čebelarji, prav tako pa tudi s kmetijami in zadrugami ter dobavitelji.

Glede na rezultate z nivoja otrok in mladostnikov lahko sklepamo, da izvajanje projekta TSZ vpliva na izboljšanje obstoječega stanja, saj raziskava Z zdravjem povezan vedenjski slog v šolskem obdobju (HBSC) v Sloveniji kaže, da se je zvišal delež otrok in mladostnikov, ki vsak dan med tednom zajtrkujejo, nekoliko več je tudi tistih, ki vsak dan uživajo sadje oziroma zelenjavo.

Ob tem so otroci in mladostniki pridobili tudi dodatna praktična znanja o zdravem načinu prehranjevanja, o pomenu lokalno pridelane hrane, čebelarstvu in kmetijstvu nasploh. Vsi ti pozitivni premiki so (poleg izvajanja projekta TSZ) tudi posledica ostalih projektov in šolskih shem, ki se izvajajo v podporo zavedanja o uživanju uravnotežene prehrane.

Projekt Tradicionalni slovenski zajtrk je bil s pomočjo medresornega in partnerskega sodelovanja, v letu 2017 uspešno izveden že sedmo leto zapored, kar kaže tudi na to, da je projekt dober povezovalni mehanizem različnih inštitucij in resorjev na nacionalni ravni.

Ob tem ne smemo pozabiti, da gre največja zasluga za uspešnost izvedbe vzgojno-izobraževalnim zavodom, ki so s številčno udeležbo podprli projekt in mu dodali pomembno dodano vrednost.

5. VIRI

1. Zupančič Tisovec B, Kordiš T, Gregorič M, Mušič S, Vrdelja M. Tradicionalni slovenski zajtrk: izvajanje nacionalnega projekta 2015. Pridobljeno decembra 2017 s spletne strani: http://tradicionalni-zajtrk.si/media/uploads/public/document/133-porocilo_o_vrednotenju_tsz_obl_sl.pdf
2. Gregorič M., Kordiš T, Zupančič Tisovec B. Tradicionalni slovenski zajtrk: Poročilo o nacionalnem projektu 2014. Pridobljeno maja 2018 s spletne strani: http://tradicionalni-zajtrk.si/media/uploads/public/document/122-porocilo_tsz_2014_sl.pdf, 2015.
3. Gregorič M, Fajdiga Turk V, Gabrijelčič Blenkuš M. Tradicionalni slovenski zajtrk: Poročilo o nacionalnem projektu 2012. Pridobljeno maja 2018 s spletne strani: <http://www.nijz.si/sl/publikacije/tradicionalni-slovenski-zajtrk-porocilo-o-nacionalnem-projektu-2012>
4. Gregorič M. Zajtrkovanje. V: . Jeriček Klanšček H., Roškar S., Koprivnikar H., Pucelj V., Bajt M., Zupanič T. (ur.). Neenakosti v zdravju in z zdravjem povezanih vedenjih slovenskih mladostnikov Ljubljana, Inštitut za varovanje zdravja: 2011, 157 - 165.
5. Health Behaviour in School-aged Children (HBSC). Pridobljeno maja 2018 s spletne strani: <http://www.euro.who.int/en/health-topics/Life-stages/child-and-adolescent-health/child-and-adolescenthealth2/youth-friendly-services/health-behaviour-in-school-aged-children-hbsc2.-who-collaborative-crossnational-study-of-children-aged-1115>, 2014.
6. Kvas Majer T. Projekt Tradicionalni slovenski zajtrk. Strokovno srečanje ravnateljic in ravnateljev vrtcev/osnovnega šolstva. Portorož, 18. 10. in 8. 11. 2016. Pridobljeno januarja 2018 s spletne strani: http://tradicionalni-zajtrk.si/media/uploads/public/document/149-ravnatelj_tsz_2016_sl.pdf
7. Jeriček H. in sod. Z zdravjem povezana vedenja v šolskem obdobju med mladostniki v Sloveniji: izsledki mednarodne raziskave HBSC, 2014. Ljubljana. Nacionalni inštitut za javno zdravje, 2015.
8. Kostanjevec S., Koch V. Prehransko znanje otrok in njihov odnos do zdravega načina prehranjevanja. V: Zbornik predavanj. Posvetovanje Varna in zdrava prehrana na mizi potrošnika, Ljubljana, 7. december. Ljubljana. Visoka šola za zdravstvo, 2007.
9. Resolucija o nacionalnem programu o prehrani in telesni dejavnosti za zdravje 2015 – 2025, Pridobljeno maja 2018 s spletne strani: http://www.mz.gov.si/si/delovna_podrocja_in_prioritete/javno_zdravje/resolucija/.
10. Slovenski tradicionalni zajtrk. Pridobljeno aprila 2018 s spletne strani: http://solskilonec.si/?page_id=955. Učne vsebine.
11. Priporočila za izvedbo učnih aktivnosti ob projektu Tradicionalni slovenski zajtrk. Pridobljeno aprila 2018 s spletne strani: http://tradicionalnizajtrk.si/obvestila_in_navodila/gradiva_in_povezave/ucne_vsebine/.
12. WHO's Global Action Plan for the Prevention and Control of Noncommunicable Diseases 2013–2020. Pridobljeno aprila 2016 s spletne strani: http://www.who.int/nmh/events/ncd_action_plan/en/.
13. Odredba o izvedbi projekta Tradicionalni slovenski zajtrk 2017. Uradni list RS 53/2017, z dne 25. 9. 2017. Pridobljeno decembra 2017 s spletne strani: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2017-01-2432/odredba-o-izvedbi-projekta-tradicionalni-slovenski-zajtrk-2017>
14. <http://nijz.si/sl/publikacije/neenakost-v-zdravju-in-z-zdravjem-povezanih-vedenjih-slovenskih-mladostnikov-hbsc-2010>